

ЖЕЉКО СИМИЋ
ЗАСТАРЕЛОСТ
ХУМАНИСТИЧКИХ
ИДЕАЛА

Прилог филозофији и социологији
права и политике

Библиотека
ФИЛОЗОФСКИ ВИДИЦИ

Уредник
Зоран Колунџија

Жељко Симић

**ЗАСТАРЕЛОСТ
ХУМАНИСТИЧКИХ
ИДЕАЛА**

ПРИЛОГ ФИЛОЗОФИЈИ И
СОЦИОЛОГИЈИ ПРАВА И ПОЛИТИКЕ

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

„Држава има функционалан значај у друштвеном животу људи. У различитим периодима улога државе бива различита. Држава се удвостручује, има дво-струки лик. Она може и да ослобађа човека и да га поробљава. И поробљавајућа улога државе увек је била повезана с лажним односом према њој, с унутрашњим човековим ропством које пристаје на хипнозу и утицај, с лажном маштом о царству.”

Николај Берђајев

**САВРЕМЕНИ
ИЗАЗОВИ
ДРУШТВЕНО-
-ХУМАНИСТИЧКИХ
НАУКА**

СОЦИОЛОГИЈА ПРЕД ИСКУШЕЊЕМ: ИЗМЕЂУ СПЕКУЛАТИВНОСТИ И ПОЗИТИВИЗМА

Ако се сјусџи макар и један дрз, леџимичан џоїлед на исџорију друшџивено-хуманисџичких џеоријских дисџиплина, сџиче се недвосмислен уџисак да је, од свих, социологија најџеже крчила џуџи ка духовном ранџу научно самосџалној и самодџијној џодручја. Више је разлоџа различџије џровенијенције који су уџиџали на сџиварање климе изразиџе џодозривосџи џрема научном уџемељењу социологије као науке, иако се још од Конџа чинило да су, саобразно џрадиционалном џоимању досезања искусџивено доказиве исџине, исџуњењени сви џредуслови за џено еџисџемолошко уџемељење.

Први џредуслов – џредмеџ научној исџраживања – био је џоџово насрџљиво очџледан и за сам живоџ насушно џоџредан, а џо је друшџиво, и моџућносџи уочавања закономерносџи џо којима се оно џреображава и уџиче на унуџрашњи живоџ џојединца и џеџову сџаџусну џозиџионираносџи у друшџивеном сисџему; друџи џредуслов – меџод исџраживања – исџосџављао се недоводљивим у џиџање.

Међуџим, за сколасџичке мислиоце оној доба, којих, најалосџи, није лишена ни (џосџи)модерна еџоха, друшџиво као џредмеџ научној исџраживања било је одвећ аморфан, дискурзивно недовољно омеђен џојам да би уоџиџе завређивао научну џозорносџи, док су, ослоњени свом џежином на дџџајевску идеју „духовних наука”, и, следсџивено џоме, на џосџулаџи несамерљиво-

сти и природних и друштвених области испитивања, сматрали социолошки метод, иада ублажен и неким секуларним адитивима, снажно обележен махом површним емпиризмом, недовољно поузданим за откривање дубљих чинилаца који утичу на конституисање и трансформацију друштвених феномена, уколико су и они сами поуздани за логички прецизно изведене захвате и рационално артикулисане увиде који би успевали да објуме и дефинишу каузално-последичне везе између хетерогених друштвених појава, слично природним појавама.

Најдаље докле се дошло у каквом-иаквом признавању трајанства социологији у њеним научним ревизијама била је сагласност иадашњих следбеника идеалистичке херменеутике да ова теоријска дисциплина, на крхким логичко-методолошким темељима, у својим највишим узлетима друштвене појаве може да разуме, и то уживљавањем и уосећавањем, али не и да их објасни, што је иадашњи позитивизам у свом првоинтензивизму постулирао као најдалекосежнији циљ, доказујући иришом да између природних и друштвених појава не постоји иако оштра демаркациона линија. То колебање око природе и домаћа социологије као секуларне и емпиријске дисциплине, која заслужује или не завређује да се уведе под тошво сакралне сводове друштвених наука, трајало је све до појаве функционализма, који је дефинитивно ставио тачку на подозрење, иа и презир, који су социологију ирашили, ирактично од њеног иобож иревременог рођења.

Схватавши да су иримере усмерене на ииодобност друштва као иредмећа научног иираживања умесне дар у иколикој мери што је иај иојам иколико разнолик и хетероген да измиче сваком иокушају логичког кроћења у оквиру ошпро срезане дефиниције, следбеници функционализма иреинули су да ииврде иостиојање једне особене области икуствених појава које би иредстављале иираживачки ексклузивни ии социологије као

друшћивене науке и које би, као такве, биле неогложне до садашњим интелектуалним кризисима. Најрошће, функционализам је самоуверено утврдио да фундаментално искуствено поље социолошке анализе није друштво, него друштвени систем који такође подразумева друштво, али оно које почива на друштвеној подели рада, која инајвише одређени систем културних вредности и нормативних узуса, и које има своју релативно аутономну друштвену организацију.

С друге стране, функционалисти су чврсто испиравали настановишту да, што се међода тиче, социологија треба све друштвене појаве да објашњава – не само да их разумева, што су, као што смо раније поменули, сулисали Дилтајевом филозофијом надахнути идеалистички мислиоци – и то на основу њихове везе са другим друштвеним феноменима и друштвеним системом као целином.

Прецизније речено, функционалисти су инсистирали на постојању да социологија мора да утврди како друштвени систем као ентитет утиче на поједине друштвене форме и како ове постоје, као семенити те једне целине, утичу на његово постојавање, или пак на његове, више или мање, радикалне промене, конверзије или преобраћаје у свим његовим социјално-психолошким валерима.

Јачање функционализма, парадоксално или не, дало је додатни легитимитет и социологији, чију научну основу и интелектуалну усмереност више нико озбиљан није доводио у питање. Штавише, суверенитет функционализма средином минутог века тоу сазнајно-теоријску створу није доминантовала, још мање канонизовала, већ је допринела даљем развоју многих социолошких праваца, који су ницали или под чврстим окриљем функционалистичких постојања, или пак у општом пролившаву према њима.

Средином друге половине проштог века, на таласу тог неочекиваног функционалистичког постојања, почели су да

се јављају разнолики социолошки праваци, у чијем залеђу се лако, и тојово без изузетка, мога разабрати нека ушницајна филозофска оријентација, од феноменологије и херменеутике све до еџисџенџијализма, сџрукџурализма и деконсџрукџије. Један од џих праваца, недовољно џознаџи и џризнаџи на џодручјима исџочноевроџске социолошко-џеоријске мисли, јесџе и онај који се нашао у средишџу наше анализе – креативна социологија – а који дуџујемо Курџу Волфу, џрегда је назив интерпретативна социологија и џреџознаџљивиџи и расџросџирањениџи у џеоријској мисли друџе џоловине XX сџолећа.¹

Иако су реџрезенџанџи овоџ мисаоноџ сисџема џо својим џеоријским свеџоназорима хеџероџени до џранаџа меџусодноџ џоџирања и џоџиуне инкомаџџидилносџи, нема дубоких расџрава џоводом џеџовоџ назива. Пре би се моџло закључиџи да џосџоџи оџиџи консензус око ознаке, макар и џреџуџан, али да око означеноџ еџисџирају и џоџмула неслаџања, као и јаросна сучељавања (ми смо се оџределили за џрви назив заџо шџо креативносџи џредсџавља дисџинкџивно својсџиво ове социолошке сџрује, мада смо свесни да је израз „инџерџретџивна” вредносно неутралниџи).

Овај правац, у којем мноџи виде један засеџиџи еџсџемолошки еџиџиџеџи који је суйроџсџављен друџим, џрана се на џри џоџиџраваца: симболички инџеракџионизам, феноменолошку социологију и еџномеџодолоџију (којој у овој књизи џосвеџујемо једно џоџлавље!), џри чему ваља исџаџи да су сва џри сџеџијализована праваца џод снажним, а каџкад и некриџичким уџливом Веџеровоџ џоимања друџиџвеноџ делања.

Темељна каџеџорија на коју се креативни социолоџи ослањају и на коју се усредсређују јесџе значење џуд-

¹ Видети шире о природи и дометима интерпретативне социологије у књизи: *Interpretativna sociologija, Sociološka hrestomatija*, „Izazovi razumevanja društvenog sveta”. Izbor tekstova, uvodna studija i bio-bibliografske beleške Ivane Spasić, ZUNS, Beograd 1998, 5–35.

ској акци у који је уикан лични доживљај субјекта, који (доживљај), са друге стране, ваља разумети, иако да се значење и разумевање указују као близаначки оперативни, или, још прецизније, хеурисички појмови ове социолошке школе, будући иуичаном врицом везани као предмет, с једне, и циљ социолошке анализе, с друге стране.

Наспала у иобуни ироив номинализма, историцизма, и, глобално, иозивизма и њеових мисаоних деривата иоуи дихевиоризма, рецимо, креативна социологија ошпро је одбацила дијагни иринциј човековој делања, на ипример спољашњи стимулус – социјална релика, смаирајући нејожељним ирисуи ио којем предмет друштвених наука може бити само видљиво ионашање, које се, као иако, дакле емпиријски ироверљиво, може ириде и квантификовати. У најдалекосежнијем исходу ио је значило одузимање друштвеним феноменима њиховој метафизичкој иорекла, иа и њиховој метафизичкој спасуса, уз нови иостулаи да се они морају иосмаираи у њиховој вишезначности и спалној, видљивој ироменљивости.

Фаворизујући феноменолошку крилатицу ио којој „кад двојица чине истио – није истио”, иредспавници креативне социологије су смаирали да је она ирихвалљива најрости збои иоиа иио смисао, односно значење једној људској акци није искључиво у њему самом, већ да зависи од друштвене ситуације у којој се раћа, од оноиа иио му је иретходило, и од оноиа иио следи или би моило следи. Саобразно иом увиду, креативистима је иримаран субјективни доживљај актера неке друштвене ситуације, и, с тим у вези, унуирашњи рефлекс њиховој делања у симболичкој размени, ири чему се, на метаодолошком илану, иокушава усостави каква-иаква равношежа између квалитативне и квантитативне димензије иостуика: осмишљено је мноштво испраживачких иехника, као одовор на иретходно иостављени изазов, од којих ваља иоменуи дубинске ин-

и ервјуе, и еренски рад, сисемајско иосмајрање до иуњено активним учествовањем и многе друге.

За видљивији оиклон од функционалистичке социолошке школе, којој дујуу обиле иодстицајних и носеолошких увида и критичких оисервација у односу на итрадиционално мишење, креативисти су, условно речено, иосеинули за меиодом радикализације и значења и делања, фокусирајући иажњу социолошкој исјраживања на индивидуалистички илан, из чеа, закономерно, ироизлази и микроерсејективна као мојришће које је за интјерјретјативну социологију једнако и мериторно, као ишо је и леишимно. Једино у иом асјекту креативна социологија је у односу на функционалистичку сјрују оишла иолико далеко да се на основу ие димензије, која микроцентризам сјавља на ииједестјал оишћеобаветујућеи обрасца, може сјећи варљив уиисак да је антииодна своме узору: айсолутизовао се иринциј дефиниције ситиуације, који је, *mutatis mutandis*, исјовешан начелу индивидуалној доживљаја значења деловања које иосредује иојединчеву интјерацију у колективни сисем норми и вредности.

Да би се добила, ако не комилейна, оно бар иоле иоийунија слика о иосјулајима на којима иочива интерпретативна социологија, иреда исјаћи да њени најисјакнујији иредсјавници, с мање или више одлучности, неирају иосјојање семантичкој сајласја које би иодразумевало монолитан сисем симбола и значења, ишо се у интјеракцији, којом је друштивени живои иремрежен, униформно и једнодимензионално рециира. Заузврат, нуди се један флексибилнији ирсјуй ироцесу симболичке интјеракције који иодразумева варијабле деловања и субјективної значења, варијабле ојречне идеји айриорних форми разумевања независних од и носеолошких и коитивних радијација конкретне друштивене ситиуације. Насујрој овим идеалистичким обрасцима, креативисти иредлажу иарадииму сазнајној консјрукта, који, ио дефиници-

ји, подразумева у развојном процесу конструисање свесности о значењу човековој деловања, које, дакле, није да то једном засвада, и које се не може разумети помоћу чврсто фиксираних категорија.

Ако се томе дода и инсистирање пропациониста интерпретативне социологије на креативној димензији човекове природе, као на једном од дисинктивних својстава ове школе, онда јасно је да је и скривени индeterminизам једна од категорија која се провлачи кроз све моделе тумачења друштвених појава заговорника оваквој антрополошкој оптимизма.

Не предређавајући баш у оптимности нормативна ограничења човековој деловања у интерактивном подручју друштвене заједнице, креативности тово без зазора изражавају уверење да је слобода човеку иманентна и да из ње произиће његов стваралачки потенцијал да обликује властиту судбину и мења социјални реалитет, који се, какад, може окренути и проиив њеа самој.

Међутим, већ из овој овлашној преледа круцијалних аспектија да се наслути антинормативан карактер овој социолошкој правца који је, упркос томе, успео у науку да свој иновативни приступ интенише у мајицу социолошке науке. Појимо од последњеј наведеној својства, по којем човека преба посмајрати искључиво као креативној актера друштвених збивања. Тиме се не занемарује само човеково антрополошко наче, него, примера ради, и читава емпиријска друштвеноисторијска праја ХХ века, коју тако одсекојавајуће стиматизују глобални реви, исредљења, концентрациони лори, ресивни режими, олиичке искључивости и доминација силе. Читава та епоха, а ни преходне нису боље, у знаку је, да се латимо Борхеса, ланетарној дешаша које тово да асолутно демантује идеју о превласти људске креативности. Несорно је да је човек творца социјалних институција које представљају ентитете по себи, али

нема објашњења за чињеницу да су се, ујркос креативном интеракционизму, те исте друштвене реалије од човека отуђиле и окренуле против његових исконских интереса и потреба, или су постале саме себи сврха.

Ово нас уводи у следећу противречност интерпретативне социологије, која је везана за придавање тојово пресудној значаја психичком доживљају појединца у односу на силе значењских интеракција које обликују друштвену свест. Таман је функционализам арђуменђовано раскршио са номиналистичким предрасудама о друштву као здиру појединаца и, евентуално, социјалних група чији се унутрашњи психички животи једино мора и треба изучавати, када се психологизам, малчице прерушен, додуше, поново враћу на научну сцену кроз једно од кључних начела интерпретативне социологије. Најпросто, чини се да се отвореним напуштањем холистичког приступа друштву и усредсређивањем на филозофску категорију сојства, која је преузета из феноменолошке традиције, озбиљне социјалне контроверзе, у којима се налазе нејојамне тенденције, сукоби, преврати и преображаји, не могу ваљано ни разумети, а камоли објаснити, поштово не из микроистичке перспективе.

Следеће противречје скоро да происходи из преходне антиномије: све историјске социолошке школе, а функционализам најосе, арђуменђовано су делегитимисале историцизам као специфичан вид редукционизма који све друштвене феномене покушава да објасни акричним оисом минулих дођаја, не ослањајући се при том на поуздане носеолошке критеријуме помоћу којих би се доказала каузална релеванност тих дођаја за разумевање актуалних друштвених феномена. Иако у погледу ревазиђености историзма у социолошкој науци постоји прећућни консензус, то се не би могло рећи и за историзам, који је у интерпретативној социологији нашао своје ново, прикладно и заштитничко ућочиште.

Безмало сви базични оперативни појмови креативне социологије, од интеракције и значења, све до индивидуализма и рефлексивности, трађени су на позадини дијалектичкој теоријској искуства које постоје динамику, развој и промене, док се у пракси креативности даве чинјавим корџусом или сљећом значења чија историјска етиологија остаје постојано неизјасна, па се те форме разумевају као непроменљиве, даће једном засвагда и историјски сјројо фиксиране.

То је, с групе сјране, последичило атомизовањем и „замрзавањем” повесних циклуса и дејалним анализовањем друштвених сејменаша пошем теренској рада и заснивања поседних дисциплина, као што су социологија ећничких заједница, криминалних група, професија, каријера итд. Тиме се јуди из вида целина различитих друштвених феномена и њихова дијалектичка међузависности. Интерпретативна социологија у том смислу дели судбину своја времена у којем се мноћо зна о малом броју појава, а мало о великом броју.

Парадоксално, али усредсређеност креативности на интерактивне процесе размене значењских понода заравнила је социјални пејзаж и сјворила илузију да су сви ајенси те семантичке међузависности равнойравни и да сјратификација социјалне моћи постова да и не постоји. На примедбе по којима је на основу чињеница белодано да је друштвена моћ неједнако расподељена и да је управо она, та неједнакост, извор жестоких сукоба и социјалних промена, збој чеја мора бити методолошки ваљано испитана а природа њеној значења за друштво научно дијагностификована, представници овој социолошкој правца узвраћају хеловским маниризмом: „Ућолико јоре по чињенице!” Увођење вештачкој ећалитаризма у директној је колизији са самом идејом интерактивности која сјашусну хијерархичности подразумева, а никако је не искључује.

Ако се свему додају и антиномије на методолошком плану, представља о природи интерпретативне соци-

олоџије постоје кудикамо јаснија. Методолошки постојици нису прецизно систематизовани, једнако као што ни категорије на које се ослања овај правац нису кохерентно артикулисани, због чега су и његови епистемолошки увиди мушени до граница постојуне неразумељивости: најпосле, креативности се не припадају о истинитости знања чинилаца интерактивног процеса, због чега су и проблеми логички ваљаног извођења закључака остали далеко изван видокруга представника ове школе. Не чуди због тога што њихови увиди неког постојања нису тако лако проверљиви, и што пречесто нису покрећени доказима који би представљали доследно постојан постојак логичког операционализовања пресне траге или неких духовних датости као предложака. То, ојет, неретко доводи до учинавања изражених вредносних судова и личних ставова у ставове истинаника, а најпророрни метод – који може заличити на „импресионистичку” визију постојака ујаквану у научну форму – постоје постојан за извантеоријску, махом идеолошку манипулацију!

И након свега, можемо се запитати да ли је креативна социологија тако насрљиво обележена аниномијама које смо управо подројали, и да ли је она само једна компилаторска, синкретичка или еклептичка сторуја савремене социологије (јер, није реч о синонимним терминима). Све и да је тако, а није само тако, интерпретативна социологија данас има статус теоријског ентитета, чији се научни резултати не могу пренебрегавати и чији је допринос разумевању посебне савременог друштва и његових феноменолошких деривата недовољив у постојање!

Јер, која секуларна дисциплина с научним преференцијама није аниномична у неким својим димензијама, да приберемо једном рејорском постојању?! И која научна друштвена област не представља специфичан амалјам различитих духовних постојања која дар у себи

менима, ако не и у целини, усјевају да открију онтологију друштвеној бића?! Гојово ниједна!

Проблем се, барем како ја ми сагледавамо, наводи у доми, која, додуше, данас није није експлицитно изречена, да између исмишљања друштвених и природних појава на методолошком плану постоји неиремостив зјај. Чини се да је дошло време да се дилтајевска ригидна дихомонија, ако се не уклони са повесне сцене, оно бар ублажи. Јер, није довољно да се друштвени феномени у својој укључивости и дијалектичкој међузависности само разумеју; те појаве, недвосмислено је да ли на постојалима теорије позитивизма, или неке друге – ваља објашњавају, и то објашњавају следећи логичку процедуру која је иманентна научној методологији. У сувојини, и даље ће владају својеврсни еписемолошки релативизам који ће искуствене појаве савременој друштва чинити неириспуљачнијим и недокучивијим не то што оне већ јесу.

Уколико је можда најцелисходније ову скицу за развој, искушења и судбину социологије као друштвено-хуманистичке науке, а не само теорије, завршити ојом мињућим речима Херберта Блума:

„Проучаваоци људској друштва мораће себи да поставе питање да ли се њихова заокуљеност категоријама структуре и организације може ускладити с интерперетативним процесом којим људска бића, појединачно и колективно, делају у друштву. Управо раскорак између то двоје омета настојања посленика у друштвеним наукама да формулишу научне тврдње исковрсне с попозицијама карактеристичним за физику или биологију.”

Да ли ће сваки социолошки мислилац јавно признају да му је овај последњи захтев Херберта Блума заправо најдалекосежнији мисаони идеал? Тешко!

А да ли је тај постојали заправо само неизговорени сан свакој социолога? Засигурно – јесте! Ошуда и потреба за превредновањем правних и политичких појмова из перспективе нових социолошко-теоријских мошришћа.

Сви који прочићају ову књиу лако ће разабрати да социологија није једнодимензионална теоријска дисциплина, неће да је реч о науци која обухвата и увиде из филозофије, историографије, психологије, антропологије, етнологије и филологије: само тако синтетизована, ова наука може дружити одговоре на компликоване изазове света у коме живимо, а којима веома често нисмо у стању да уочимо њихово епистемолошко залеђе. Ошуда никога не чуди што смо критички погледали и на оне појаве које наоко треба да оснаже владавину права (рецимо, институти омбудсмана!), а суштински улазе у подручје „нормирања”, баш зато што што у савременом свету кршење дисциплине, као првог дела нормe, није праћено правременом применом санкција. То важи и за нормe међународној јавној праву које се махом тумаче толико арбитрарно да је њихово универзално значење толико политички издигнуто, крајње инструментализовано од субјекта толико политичке моћи. Књига би, посредно а где-где и директно, требало да докаже и нераскидиву везу између политике и правне нормативности, што се често и у теорији и у пракси пренебрегава.

Саздана од оледа писаних различитим поводима, ова књига јесте и посредна „реплика” на контрверзни сис Гинтера Андерса Застарелост човека, који је данас мисаоно подстицајнији неће што је био био када је, пре безмало пола века, уледао светом дана, изазивајући озбиљна неслањања, јаросне критике и прозивачне вредносне судове.

Жељко Симић